

УДК 392.5(477.8)

Георгій КОЖОЛЯНКО

**ДОХРИСТИЯНСЬКИЙ І ХРИСТИЯНСЬКИЙ
ШЛЮБ В УКРАЇНЦІВ:**

ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті досліджено створення сім'ї в українців у дохристиянські часи та намагання християнської церкви приєднатись до освячення шлюбу з утвердженням на українських територіях християнства.

Ключові слова: шлюб, віра, релігія, вода, вогонь, сонце.

Георгій КОЖОЛЯНКО

**ДОХРИСТИАНСКИЙ И ХРИСТИАНСКИЙ БРАК В УКРАИНЦЕВ:
ИСТОРИКО-ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА**

В статье исследовано образование семьи в украинцев в дохристианский период и стремление христианской церкви присоединиться к освящению брака после утверждения на украинских территориях христианства.

Ключевые слова: брак, вера, религия, вода, огонь, солнце.

George KOJOLIANKO

**PRE-CHRISTIAN AND CHRISTIAN MARRIAGE IN UKRAINIANS:
HISTORICAL AND ETHNOLOGIC DESCRIPTION**

In the article formation of monogynopaedium is investigational in Ukrainians at a pre-christian period and aspiration of christian church will join in with sanctifying of marriage after assertion on Ukrainian territories of christianity.

Keywords: marriage, faith, religion, water, fire, sun.

Серед перших книг про українське весілля відома праця «Опис України» Г. Л. де Боплана (XVII ст.), де є описи обрядів сватання, власне весільних і післявесільних обрядів [1].

Від кінця XVIII і до початку XXI ст. весільною обрядовістю українців цікавилось багато вчених: Г. Калиновський, З. Доленга-Ходаковський, Й. Лозинський, А. Терещенко, А. Ніколаєв, В. Навроцький, М. Югославський, А. Іваніца, Й. Морачевич, П. Чубинський, А. Метлинський, О. Котляревський, О. Єфіменко, П. Єфіменко, Д. Лепкий, М. Сумцов, В. Охримович, Є. Сіцінський, І. Франко, М. Дерлиця, М. Зубрицький, С. Дністрянський, О. Левицький, М. Костомаров, О. Потебня, Х. Ящуржинський, М. Сумцов, Ф. Вовк, В. Іванов, О. Малинка, П. Литвинова-Бартош, В. Гнатюк, І. Франко, В. Шухевич, В. Ястребов, М. Дубинський, І. Любичем-Червінський, О. Кольберг, Л. Вайгель, Б. Сокальський, Я. Багер, К. Фалькевич, Ю. Мошинська, С. Рокоссовська, О. Мисевич, С. Вольфсон, І. Симоненко, Г. Сухобрус, О. Кравець, Д. Косарик, Я. Комаровський, Г. Бостан, В. Кравченко, М. Шубравська, Г. Танцюра, О. Правдюк, О. Курочкін, Л. Чижикова, В. Борисенко, Н. Здоровега, Н. Гаврилюк, М. Паньків, Г. Танцюра, П. Андрушко, С. Талліна та ін.

Українську весільну обрядовість на Буковині досліджували: Г. Купчанко, В. Козаришук, Е. Фішер, Р.Ф. Кайндль, П. Нестеровський, Є. Ярошинська, С.Ф. Маріан, Д. Дан, Г. Кожоляно, Я. Кожоляно, Г. Маковій, О. Корнілович-Кожоляно та ін.

Незважаючи на велику зацікавленість вчених проблемами весільної обрядовості українців, багато питань весілля українців Буковини не знайшли і донині свого завершеного висвітлення у науковій літературі. Зокрема, до таких питань належить і вивчення дохристиянського весілля та запровадження християнського церковного шлюбу.

Сімейна обрядовість українців характеризується досить усталеною, чітко регламентованою звичаєвою системою. Наприклад, у традиційному весільному українському обряді вчені нараховують від 25 до 30 етапів: місця і обставини знайомства молоді, розвідини, сватання, заручини, рвання барвінку, вінкоплетення, випікання калачів, обдаровування родичів і самих наречених, запрошення на весілля та ін. Неодноразово доводилось спостерігати, яке велике захоплення і подивування великою кількістю обрядодій викликає традиційне українське весілля у представників інших етносів, яким за тих чи інших обставин довелося побувати на такому сімейному святі.

Значна частина нинішніх мешканців України в обставинах української ідеології і дійсності другої половини ХХ – початку ХХІ ст. при одруженні користувались «узаконенням» шлюбу переважаючих на терені України церков: християнсько-ортодоксальної, греко-католицької, католицької, адвентистської, баптистської, еговістської та інших або зовсім не мали церковного шлюбу під впливом радянсько-соціалістичної системи, коли провідною була атеїстична ідеологія, а за церковне вінчання можна було позбавитись роботи та мати інші неприємності від влади або просто нігілістично відмовлялись від шлюбу.

В Україні як тогочасній складовій частині Радянського Союзу влада ставилась більш-менш стримано, і то в останні десятиріччя його існування, до основних християнських церков, оскільки християнство є вірою, яка не збуджує людей до боротьби за правду, за краще життя, проти несправедливостей і злочинів, а пропагує смирення і відплату за таку поведінку в потойбічному світі. Така ідеологія поряд з марксистсько-ленінською була зручним знаряддям утримування людей у покорі. Тому і в сімейному житті селянства та робітників допускалось використання християнської релігійної ідеології для освячення шлюбу.

В той самий час під впливом атеїзму всіляко замовчувалась правда про давні вірування українців, про їх походження, про давність українського народу. Спотворювалась під відповідним впливом пануючої ідеології і рідна дохристиянська народна віра українців – язичництво. Для характеристики дохристиянських вірувань, звичаїв і обрядодій використовувались термінологія і висновки, які виробило за тисячу років боротьби з давніми віруваннями українців християнство. Дохристиян-

ська язичницька релігія характеризувалась як поганська, дика, нецивілізована.

Замовчувалось та було за залізною завісою інформаційних обмежень і те, що у світі, поза межами України, існують церкви рідної язичницької української віри. Після проголошення і утвердження незалежності в Україні церкви рідної православної язичницької віри виникли і в Україні (Києві, Вінниці та інших містах). Більше десяти років тому, у 2000 році, оформилась громада рідновірів і у нас на Буковині, у Чернівцях (громада Давньої Української Народної Віри – «Сяйво»).

Стосовно питання сімейної обрядовості взагалі і весільної зокрема, то християнство запозичило від язичницької релігії обряди, які воно використовує під час вінчання, оскільки в Святому Письмі християн – Біблії – про практику здійснення обряду вінчання нічого не говориться. Лише з утвердженням християнства у світі як офіційної релігії країн і народів розробляються релігійними служителями церковні требники, в які вони для проведення вінчання включили обрядодії, що мали місце в тих народів, куди проникало християнство. По-перше, так легше було впроваджувати християнську релігію, а по-друге, чогось нового служителя християнської церкви вигадати не могли.

Консерватизм християнства, особливо в його ортодоксальному, католицькому та греко-католицькому варіантах, не давав можливості служителям цього культу виходити за межі Біблії, а якщо й брати щось із культури інших народів, то обов'язково переробити його в гіршому варіанті, як, наприклад, використання замість вінків з квітів і листя при вінчаннях залізних вінків-корон. Замість руху молодих навколо місця поклоніння за рухом сонця, відбувалося в давніх вінчаннях і відповідало змінам у природі та узгоджувалось із космічним рухом, у християнських вінчаннях священик водить молодих за руки в церкві проти руху сонця. Тому й сьогодні продовжує проголошуватись при вінчаннях міф про створення жінки з ребра чоловіка, втовкмачується в голови молодих людей, що жінка є нижчою від чоловіка, що вона повинна виконувати всі його вказівки і розпорядження («Да убоїться жена мужа своего») і т. ін.

До речі, наука генетика чітко довела, що жінки і чоловіки мають відмінний генофонд. У ребрах усіх чоловіків гени є абсолютно подібними. У жінок вони також подібні, але повністю відмінні від чоловічих.

Виникає ще одне питання: звідки у християнстві взялась практика освячувати шлюб, якщо Бог створив людину з глини (Адама), а жінку йому з його ребра (Єву)? Ніяких шлюбів не влаштовувалось, ніяких ритуалів не було ні в перших людей, ні в наступних (за Біблією), і раптом церква починає освячувати («узаконювати») шлюби молодих людей. І чим вона «узаконює»? Читанням про Боже благословіння юдеїв – Авраама й Сару, Ісаака й Ревеку й ін.

Всі ці вінчальні благословіння надумані християнськими проповідниками. Якщо запитати кожного з нас, що він пам'ятає з промов священи-

ка під час власного вінчання, то відповідь у більшості випадків буде такою, що ритуал пам'ятається, а от слова ні. Хіба що настирливе звернення священика «Да убоїться жена мужа своего!», «Відвідуйте святу апостольську християнську церкву!» і т. п.

Тобто, вся та словесна тирада, якою заповнена більш ніж двогодинна вінчальна церемонія, є неприродною українцю, румуну, молдаванину, поляку, німцю чи будь-кому іншому. Навіть юдею вона є чужою, бо юдеї не вірять у християнських богів – своїх одноплемінників Ісуса Христа, Матір Божу Марію, не вірять у трисидного Бога – Бога Отця, Бога Сина, Бога Духа Святого, а мають зовсім відмінну від християнства віру, де місця вищеназваним богам не знайшлося.

Та й сам обряд християнського вінчання виглядає ніби відірваним від народної весільної обрядовості. Ніби весілля – це один цілісний окремий акт, а вінчання – інший окремий. До певної міри це й зрозуміло, бо до XIX ст. вінчання взагалі не було обов'язковим в українців і лише силою законів та указів релігійних центрів при сприянні влади доводилось впроваджувати вінчальний обряд в українське середовище. Подібне відбувалося і в інших народів, які жили на терені України, і в інших країнах Європи.

Як же в давнину брали шлюб і здійснювали весільні обряди давні українці?

Певні уявлення про це дають відомості про язичницьких богів, місця поклоніння і жертвоприношень за археологічними дослідженнями, матеріали писемних джерел: «Велесової книги», «Повісті минулих літ», місцевих літописів, де є порівняльні згадки з дохристиянських часів. Але найбільше матеріалів дають нам етнографічні спостереження за весіллями, які описані від першої половини XIX ст. (праця Й. Лозинського «Українське весілля») [7] і до наших днів у етнографічній літературі.

Український весільний обряд виник на основі давнього дохристиянського та давньоруського, коли й мови ще не могло бути про освячування шлюбу християнською церквою, оскільки ця форма впливу церкви на сімейне життя українців утвердилась лише в XIX ст. Про це яскраво свідчать однакові окремі частини весілля, подібність багатьох церемоній, склад і обов'язки весільних чинів, значення, яке надавали давні українці виконанню весільного обряду.

Київськоруська весільна звичаєвість дуже подібна до весільної обрядовості XIX – першої половини XX ст. У літописах є матеріали про те, що більш ніж тисячу років тому на терені України був звичай брати собі жінок з попереднім передвесільним договором. Одруження супроводжувалися великими урочистостями, прийомом численних гостей, де пили різні напої і співали пісні.

Прикладом того, що весільних традицій дотримувались у київсько-князівських родинах, є факт одруження князя Володимира з дочкою половецького князя Рогволода – Рогдіною, який зафіксований у «Повісті минулих літ», де подано діалог половецького князя зі своєю дочкою. Рогво-

лод запитував дочку, чи бажає вона вийти заміж за Володимира, та ж відповіла, що хоче за Ярополка [3, с. 54].

У літописах можна знайти й терміни, які стосуються весілля і які збереглися у назві обрядодій, учасників обрядів до наших днів.

На основі аналізу різних джерел спробую змалювати картину української весільної обрядовості давніх українців дохристиянських часів, часу двовір'я, а подекуди і нового часу.

Знайомство молоді (хлопця і дівчини) відбувалося в давнину під час календарних свят, таких як: Великдень (весняне рівнодення, початок нового року – 18–24 березня), Купайло (день літнього сонцестояння – 20–24 червня), Різдво-Коляда (день народження Сонця-Кола (Пала), день зимового сонцестояння – 21–22 грудня); на святах громадських: храмово-ініціюючі свята, свята поминання предків, жертвоприношення богам (Роду, Сварогу, Перуну, Світовиду, Велесу, Ладі, Хорсу, Ярилу, Дажбогу, Стрибогу, Триглаву з Яв'ю, Прав'ю, Нав'ю та ін.).

Наприклад, під час Великодня дівчата дарували хлопцям писанки як символ любові, зародку життя. Але кожна дівчина дарувала писанку не всім хлопцям, які приходили вітати її зі святом, а лише коханому. Так само і вітати-вливати водою приходив хлопець до дівчини, яку сподобав собі і збирався з нею одружуватись.

Під час різдвяних свят хлопці ходили в давнину, і ходять зараз, колядувати в першу чергу до тих дівчат, хлопці яких є у складі ватаги колядників. Відповідно і батьки дівчини запрошували колядників у хату для пригощання, де знайомство і спілкування хлопців і дівчат продовжувалось, або хлопець міг собі сподобати дівчину, якщо з нею до цього не був знайомий, під час колядних пригощань.

Для прикладу наведу ще свято Купала (Купайла). Це, по суті, свято вогню (Ку+Пала, що означає дитя Пала, дитя сонячного вогню) [2, с. 116]. Ввечері перед днем Купайла розпалювались священні вогнища, через які стрибали присутні на святі. Ритуал, у першу чергу, мав забезпечити урожай (чим вище стрибне людина, тим будуть вищі сільськогосподарські культури). Перестрибування через вогонь мало на меті також очиститись від злого, оскільки саме вогню надавали очисних властивостей. Очищувальні і лікувальні властивості мав і попіл (По+Палу) від вогнища купальського свята.

І, нарешті, купальські обряди з водою і вогнем були святом створення шлюбних пар. Тут дівчата і хлопці знаходили собі пару під час танків-хороводів, купальських ігор, при плетенні і пусканні на воду вінків і т. ін.

Серед богів, які мали відношення до шлюбу і яким поклонялися й приносили жертвенні дари молоді під час весілля, були:

Лада-Богородиця – Мати більшості богів. Вона вважалася богинею краси, любові і шлюбу. Кожна пара приносила богині квіти, мед, ягоди і фрукти, живих птахів, яких випускали біля статуї богині під час церемонії освячення шлюбу.

Відомо, що храм Лади був у Києві та інших давньоукраїнських центрах. У величному київському храмі стояла статуя надзвичайно гарної дівчини у рожевому вінку та з золотим волоссям. На волоссі красувалися перли, а сорочка на тілі богині була вкрита дорогоцінними каменями. За руку вона тримала крилату дитину з золотим волоссям – свого сина бога любові Леля.

Дажбог – бог сонця, бог, який дає урожай і взагалі бог, що дає всім все. В давніх українців він був також покровителем весіль. Статуя цього бога стояла на одному з пагорбів Києва. За правління князя Володимира у 980 році було запроваджено пантеон з шести верховних загальнодержавних (Київської Русі) богів, серед яких був і Дажбог. Боги Володимирового «Олімпу» були встановлені на горбі, де стоїть зараз Андріївська церква [6, с. 92], на місці давнього язичницького храму та християнського храму, спорудженого при правлінні Ольги та Святослава і зруйнованого десь у 60–70-х роках X ст., коли йшла боротьба за утвердження християнства у Києві.

В «Історії» Іоакима є таке повідомлення: «Святослав наказав храми християн розрушити й спалити, і сам незабаром пішов, бажаючи всіх християн знищити» [11, с. 111]. Історичним є факт, що князь Святослав Ігорович у війні з греками на Дунаї зазнав поразки. Оскільки язичницька віра ще була переважаючою, особливо серед простого люду і воїнів-дружинників, то поширилась чутка, що християни розгнівали язичницьких богів. Можливо, під тиском воїнів, а можливо, і через свої власні переконання Святослав накинувся на християн з репресіями, навіть був убитий його брат Гліб, який не відмовився від нової віри. В процесі цих репресій і були зруйновані християнські храми.

Але «Олімп» богів Володимира проіснував недовго; уже в 988 році він був замінений християнським. У «Повісті минулих літ» говориться про те, що на горі, де стояли боги Володимира (в тому числі і Дажбог), Володимир побудував християнську церкву святого Василя, а язичницьких богів наказав викинути в річку [10, с.80].

Серед інших богів, які мали відношення до шлюбу і весільної обрядовості давніх українців, були: Лель – бог любові і палкого кохання (опис його статуй подано попередньо); Полеля – другий син богині Лади, молодший брат Леля. Він був богом шлюбу, любові; Услад (Ослад) – бог веселості, весільного та інших застіль, гулянь; Леля (Додола, Дана) – богиня літа, коли відбувалися весілля, і богиня молодості. Вона була покровителькою молодих дівчат. Зображувалась у вигляді статуї молодої жінки з квіткою-лілією в руці.

Ця богиня була уособленням першопричини галактичного життєтворення і життєвого початку природи. Вона була також богинею втіленої води. Тому і в весільній обрядовості переливання дороги молодим при їх русі до освячення шлюбу мало божественно-магічне призначення – через воду передати молодому подружжю любов, злагоду, життєтворення. Бі-

льше ніж дві тисячі років тому у часи розквіту язичницької релігії днем Лелі-Дани вважалася п'ятниця, і цей день був святковим [2, с. 190].

Дівчата, які хотіли вийти заміж і мати доброго чоловіка, несли влітку до статуї богині Лелі квіти, а найчастіше лілії.

Вінчання-освячення шлюбу відбувалося в давні часи в місцях поклоніння і жертвоприношень – біля священних дерев у гаях.

Філософ-народознавець Г.Лозко вказує, що дерево життя символізує початок Світу і народження дитини [8, с. 24]. Дерево у язичників було символом життя. З допомогою цього символу показується зв'язок минулого, сучасного і майбутнього.

За цією символікою стовбур дерева означає теперішній час, відповідно і нас самих, нині живущих. Коріння, які розміщені під землею, символізують минулий час та світ предків, від померлих батьків через прадідів і прабабусь до ще давніших предків, яких після їх смерті поховали в землі. А гілки є символом майбутнього часу, наших нащадків – дітей, онуків, правнуків. Від коріння (предків) йде ідейний зв'язок з сьогоденним (нами) до майбутнього (наших нащадків).

Один із російських дослідників В.Істархов так визначає значення дерева в житті людини: «Дерево з його обширними поверхніми тисяч гілок і листочків служить ідеальним акумулятором і провідником космічної енергії та життєвої сили. Спілкування людини з деревами дозволяє сприймати цю енергію, отримувати додаткову силу і навіть лікувати хвороби. Але отримати від дерева здатні тільки ті, хто вміє любити й розуміти дерево і поважає все живе. Дуб більше співпереживає чоловікові, липа – жінці, береза – дівчині» [4, с. 212].

На початку весілля в давнину готували вінки молодому і молодій. Для молодого вінок робили з листків дерева (частіше з дуба або верби), а для дівчини – з кетягів калини (при святкуванні весілля влітку або восени) чи її квіток (коли весілля було навесні).

Дуб вважався деревом Дажбога. Можливо, звідси і походить вислів «Врізати дуба», що вказує на небіжчика, який уже не буде бачити Сонце-Дажбога.

Щодо верби, то вона є язичницьким символом Всесвіту. Як зазначає О.Братко-Кутинський, Всесвіт, як і Сонячна система (Коло), обертається, крутиться, тобто це «коловерть», а «вер» є основою слова «верба» [2, с. 132].

На Буковині вербу висаджують біля садиби так само, як кущ калини чи барвінок. Нею обсаджували по периметру присадибну ділянку – як оберіг від злих сил, які повинні на вербовій межі зупинитися.

З дохристиянських часів бере початок щорічне свято верби – Вербна неділя, хоча з утвердженням християнства це свято дещо видозмінилось. Попередній зміст його зберігся у пошануванні та освяченні верби, але обрядодії освячення уже прив'язані до християнської віри.

Калина – символ дівочої чистоти, незайманості. В недалекому минулому (кінець XIX – початок XX ст.) у весільній обрядовості буковинців

ще побутував звичай після першої шлюбної ночі молодих розвішувати на воротах, одвірках, гілках дерев на подвір'ї кетяги калини, якщо дівчина вберегла до шлюбу свою дівочу незайманість. Пізніше калина була замінена на червоні нитки та стрічки [9. – 1985.– Т. 13, с. 5].

«Ламати калину» в українців означало – виходити заміж. Багато весільних пісень освітують калину, рвання її дівчатами. Калина була символом дівочої гідності, моральності:

Ой у лісі калина стояла,
На ній пташка співала,
Вона правдоньку співала,
Аби дівчина з парубком
Спати не лягала [9. – 1985.– Т. 13, с. 6].

Калина була символом дівочого кохання, магічної і чародійної сили, материнства.

У нашій країні в народній символіці калина відображає магічну силу крові, красу і силу життя, силу любові, єдність народу, а загалом – Вітчизну.

Вивчення весільної обрядовості дозволяє констатувати, що віднесення до передвесільного періоду обряду заручин є неправомірним. Якщо у наш час цей обряд значно змінився і втратив свої певні визначальні функції у процесі створення нової сім'ї, то у давнину він відігравав значно більшу роль і був кульмінаційним моментом весільного обряду.

В давні часи цей обряд проводив старший і авторитетний член родини або роду. Саме при цьому обряді відбувалося публічне офіційне (із залученням свідків – членів громади, родичів) оповіщення про шлюб. Від цього моменту розірвання попередніх домовленостей (від часу засилання старостів) про одруження утруднювалось і вимагало як привселюдного вибачення, так і відшкодування у вигляді матеріальної компенсації за розірвання заручної угоди.

Уявлення про один з варіантів весільного обряду давніх українців можна скласти за вінчанням, яке відбулося у Києві влітку 2000 року, віруючих Української Рідної Віри громади Українських Язичників «Православ'я» Вогнедани Ралко та Святогора Борисюка.

З інформаційно-аналітичного опису цього весілля Г.Лозко, опублікованого у журналі «Сварог», дізнаємося: «Молоді, вбрані в національний український одяг, перед вінчанням моляться до Богів – Рода і Рожаниць. Щоб Боги благословили їх шлюб, складають пожертву, виливаючи священний напій, що зветься медом, і посипаючи зерно на жертovníк наших Предків (біля Національного музею історії України). Одразу злітаються пташки, щоб поклювати зерно, яскраво світить Сонечко – добрий знак від Богів, що молитва ними почута:

Свароже-Роде наш красний!
Дай нам прилучитися
до Твого Вічного Живця,

що витікає влітку від джерела Твого,
а взимку ніколи не замерзає!
Дай, Боже, щоб наш шлюб
був добрим і любовним,
пошли нам діточок гарних,
здорових і щасливих
на добро і щастя
народові нашому українському!
Матінко Лада!
Хранителько Роду,
Всеплодюча і любляча Предкине!
Будь з нами поруч все наше земне життя!
Хай Твоя материнська сила і ласка
огорне нашу родину
і захистить нас від всякого зла!

Молоді обходять навколо жертовника, кладуть квіти, підходять також до статуй Богів, які стоять навколо музею, кланяються до кожного, складаючи свої молитви. У цей час біля священної Липи відбувається вінкоплетення. Одружені жінки вишпигують два вінки: для молодої – з квітів і калини, для молодого – з дубового листа. Починаються вінкоплетення урочистим зачином:

Зійди, Дажбоже, з Неба,
бо нам тебе завжди треба –
віноньки зачинати,
щастечком укладати!
Ступи, Боже, з Неба!

Ти нам завжди треба –
зачни нам весіллячко
на наше подвір'ячко,
тихое, веселое,
аби було щасливе!

Біля священної Липи молодих зустрічає Волхвиня. Вітаються: «Слава Роду і Рожаницям!» – «Навіки слава!». Молоді кланяються, подають Волхвині хліб на рушнику і просять їх обвінчати. Запалюється весільна свічка (в давнину запалювали священне багаття), дружки і бояри стелять весільний рушник, на якому молоді після традиційних запитань, чи люблять вони одне одного, чи бажають взяти шлюб, обмінюються обручками. Звучить молитва з українського Святого Письма – «Велесової книги»:

Се повинчаємо Сварога і Землю,
і справимо весілля їм,
де Творець є Сварог,
а навпроти Нього – жона Його.
І се празднество маємо робити,
як для мужа і жони, бо ми – діти їхні.
А тому бажаємо їм здоровими
і щасливими бути і мати дітей багато,
і собою хвалитися, і дивитися до вод,
щоб були велеплодні [5, с. 95].

Дружки і бояри вдягають молодим вінки, мати посипає їх зерном, що символізує родючість і продовження роду. Волхвіня проголошує: «Вінчається Дажбожа онука Вогнедана Дажбожому онуку Святогору! Вінчається Дажбожий онук Святогор Дажбожій онуці Вогнедані!». Звучить пісня:

Благослови, батько,
ще й рідненька мати,
Вогнедані й Святогору
ручки пов'язати.

Мати зв'язує руки молодих вишитим рушником, промовляючи: «В'яжеться той вузол не на день, не на два, а на цілий вік!». Волхвіня бере за рушник і починає обхід навколо священного дерева такими словами:

Не самі ми йдемо –
Сварог нас веде,
Мати Лада слідом іде,
а ми за ними
з Богами своїми!
Хор співає весільну пісню:
Поміж трьома дорогами рано-рано!
Там здибався князь із Дажбогом
рано-ранесенько!..

Після трикратного обходу посолонь (за Сонцем) проголошується слава Сварогу, Перуну і Світовиду – цим головним Богам прадавньої Трійці, яка існувала в Україні-Русі задовго до християнства. Дружки і бояри супроводжують цю урочисту ходу.

Після обходу Волхвіня оголошує молодих подружжям:

Дажбожий онук Святогор
і Дажбожа онука Вогнедана!
За Звичаєм наших Предків,
за законами Рідної Віри
оголошую Вас мужем і жоною!
Живіть щасливо в мирі й злагоді!
Народжуйте і виховуйте дітей!
Поважайте своїх батьків і родичів!
Любіть одне одного!
Творіть славу Рідним Богам
і рідному народові!
Слава Роду!

Молоді відповідають: «Навіки слава!». Цілуються. Волхвіня знімає з їхніх рук рушник, не розв'язуючи вузол. Віднині молода зберігатиме цей рушник як священний знак і як гарант подружньої вірності. Волхвіня подає молодим чару з медом:

Дажбожі онуки Вогнедана і Святогор!
Випийте цей мед на знак любові
і єдності з Рідними Богами,
які живуть у Сварзі
і з вами п'ють за щастя ваше!

Молодий, допивши мед, розбиває чарку об камінь зі словами «На щастя!». Молода каже замовляння: «Як із цієї чарки ніхто не зможе пити, так щоб нашого шлюбу ніхто не міг роз'єднати!». Молодий цілує молоду, вся громада співає Рідним Богам «Славу велику», танцюють навколо молодого подружжя:

Дай, Дажбоже, в добрий час,
як у людей, так і в нас,
у щасливу годину
розвеселим родину!

Рідні і друзі вітають молоде подружжя, батьки пригощають гостей. І далі – все, як і тисячу літ тому: мати у вивернутому вовною назовні кожусі (символ багатства і родючості) буде зустрічати молодих хлібом-сіллям, хлопчик переливатиме дорогу водою, а молодий, подякувавши, переноситиме молоду через воду. Буде й традиційне українське весілля з короваем, шишками, співом і танцями [8, с.24].

Зрозуміло, що поданий вище обряд є досить спрощеним; у давні часи обрядодії могли бути дещо іншими, але хід весілля, його основні ідейні основи такі, якими вони були в давнину.

Щодо церковного християнського шлюбу, то обрядодії головного весільного дня в більшій частині населених пунктів Буковини проводилися в суботу або неділю. Лише в Карпатах у ХІХ і першій половині ХХ ст. весілля відбувалися від середи до неділі. Першим днем шлюбу могла бути серeda, п'ятниця чи субота.

Обряд церковного вінчання утверджується на західноукраїнських землях як обов'язковий елемент весільної обрядовості лише в період пізнього середньовіччя (ХVІІ – ХVІІІ ст.). До цього церковне вінчання не було узаконене і не вважалось обов'язковим. Проте вже в ХІХ ст. на Буковині вінчання в церкві стало обов'язковим весільним обрядом з реєстрацією у книзі одружень та з видачею свідоцтва про одруження і набирає рис традиційності.

У зв'язку з досить пізнім у часі утвердженням вінчання як традиційного елементу весілля, молоді могли вінчатися напередодні весілля, наприклад, у п'ятницю чи суботу, щоб не порушувати народну обрядовість. Сам обряд вінчання з часом обростає специфічними елементами магічного, символічного, а часто і побутового характеру.

У рівнинній зоні Буковини в неділю вранці наречена вбирає одяг, в якому вона була в перший день весілля (вишиту сорочку, ріклю, киптар, головний убір («траву», «коди») [9. – 1995. – Т.1, с.18]. За давнім звичаєм після вдягання вона йде до церкви у супроводі декількох дівчат та моло-

диць і замовляє службу за своє здоров'я і щасливе життя. До церкви несуть три калачі, один з них має вигляд квітки і складається ніби з шести частин. Повернувшись додому, молода вбирає весільний одяг до вінчання.

У передгірній зоні та в Карпатах наречена весільного одягу не міняє в неділю, а йде до шлюбу в тому вбранні, яке вона носила в перший день весілля. Наприклад, у с. Мілієве, що у передгірній буковинській Вижничині, молода, не знімаючи вінка з голови, лягала спати, схиливши голову на стіл або яку іншу підставку. А наступного дня, преред тим, як іти вінчатися до церкви, вона ставала обличчям до сходу сонця і просила в Бога щастя, благополуччя в сімейному житті. І так мала зробити чотири рази, повертаючись до кожної сторони світу. Те ж саме робив у себе вдома і молодий. У цій обрядодії простежується зв'язок обряду підготовки до вінчання з давнім дохристиянським звичаєм пошановувати Бога-сонце, просити в нього щастя і зв'язок людини з природою, з чотирма сторонами світу.

У неділю сходяться хлопці та дівчата до садиб молодої та молодого, готуються проводити їх до вінчання. Дружбам і дружкам чіпляють зліва на груди весільну квітку, а в селах рівнинної зони дружбам-ватажелям перев'язують ліву руку хустиною.

Молода приймає вітання від молоді села, яка прийшла на весілля. Вона дякує їм за дружбу, за компанію, за спільно проведений час на вечорницях і танцях. Просить вибачення, якщо когось колись, можливо, і образила. Звучить музика, і виконується весільний танець молодої зі старшим дружною-ватажелем. Потім до танцю приєднуються хлопці й дівчата.

У Прутсько-Дністровському межиріччі благословіння та вдягання весільного вінка нареченою відбувається перед виходом до шлюбу. Цей обряд досить вражаючий і зворушливий. Молода з дружками та іншими дівчатами сідає за стіл. На подушці сестри або родички, пританцьовуючи, підносять вінок, який батько та мати під звуки сумної музики прикріплюють до волосся своєї дочки. Дівчина дякує, що вони виростили її, турбувались, підготували весілля. Плачуть наречена і присутні. Наприклад, у передгірному селі Кам'яна у день церковного шлюбу молодій клали на голову вінок перед тим, як іти до церкви. Заходили батьки молодої. Сідали за столи лиш молода і батьки. Батьки молодої кладуть вінок, а свашки співають:

Вставай, вставай, молоденька, тай вмивайся,
 На клиночку є рушничок, тай втирайся.
 А під піччю є качурочок печений,
 На столику є віночок злочений.
 Сідай собі, молоденька, на стільчик,
 Бери в свої білі руки гребінчик.
 Тай розчісуй косу русу під вінчик,
 Під хрещатий зелений барвінчик.

Ой як буде коса руса сіяти,
Буде твоя рідна мамка плакати.
Ой не плач, рідна мамко, за мною,
Та не все я забираю з собою.
Та не все я забираю з собою,
Ще лишаю дрібні сльози по столу [5, с. 191].

Такий обряд відбувається і в хаті молодого. Батько й мати молодого вдягають йому на голову капелюха або кучму з квіткою.

Елементи дохристиянського громадського шлюбу простежуються у обряді вінчвання батьків перед виряджанням нареченої до шлюбу. Так, наприклад, у с. Старий Вовчинець, що у Буковинському передгір'ї (Глибочина), схилиє голову, а тато з мамою тричі промовляють до неї, торкаючись калачами голови: «Вінчуємо тебе хлібом, сіллю, щестем, здоров'єм, вік довгий, край добрий, цісливий доробок». Присутні співають:

Ой не плачте ви, матусю, за мною,
Не все добре забираю з собою.
Лишаю вам дрібні сльози
По столу.
Ой не плачте ви, матусю, за мною,
Не все добре забираю з собою.
Лишаю вам дрібні сльозоньки по двору
Тай зелений барвінок в городі.
Щасливая доріженька до шлюбу,
Обсадила виноградом довкола.
Урвав був я винограду – не вмю,
Збудив був я свою милу – не смю.

Мама і тато кроплять свяченою водою молоду і всіх, хто проводить її до шлюбу. Обсипають пшеницею з цукром, щоб життя було солодким, а в хаті – достаток. Дорогою ще кидають монети на багатство і достаток молодим [5, с. 197-198]. З музикою і піснями проводжають молоду, яка йде попереду з друзками, за ними – свашки, музиканти та весільні гості. Свашки відрізнялись від інших гостей, бо були завиті в традиційні рушники, вишиті кінці яких прикрашали їм плечі з обох сторін.

Весільний поїзд (поїзд) вирушає до церкви. Протягом багатьох століть у Буковинському краї склались два варіанти руху поїзда (почту) нареченого. Переважаючою є схема подвійного кола руху спочатку молодого: з дому нареченого – в центр села, де відбувається зустріч з нареченою, – разом до церкви – повернення до свого дому – з почтом зі свого дому в дім молоді – назад у свій дім з дружиною. Подвійне коло руху поїзда молодого мало локальні відмінності в передгірній та гірській частинах краю, де молодий, починаючи рух до церкви, заходив до дому молоді, звідти разом до вінчальних батьків, потім до церкви, а після вінчання рух поїзда повторював шлях попередньо описаного варіанту. В окремих селах Буковинського Передгір'я та Гуцульщини весілля гуляли

в хаті молодого. Тоді після вінчання рух почту мав такий вигляд: з церкви разом до дому нареченого – в дім молодої за приданим – назад у дім молодого з дружиною і приданим.

Якщо вінчання проводилося попередньо, за тиждень чи напередодні весілля, то рух весільного поїзда міг мати такий вигляд: з дому молодого – в дім нареченої – у свій дім з дружиною і приданим.

У румунських селах Буковинського Передгір'я молода до вінчання їде на фірі-підводі разом із друзками, а молодий їде пішки разом із друзками. Повертаються з вінчання молодий і молода також окремо кожен до своїх домівок, де відбуваються весільні обряди [12, с. 132].

Обряд вінчання у православній церкві (а Буковина до останньої чверті XVIII ст. була виключно, а з окупацією краю Австрією – з переважно православним християнським віросповіданням) відбувався у такий спосіб.

Молоді заходили у притвор церкви, священник виходив до них, благословляв і заводив у церкву. Тут він забирав від них приготвлені заздалегідь обручки, відносив їх у вівтар, освячував, виносив до молодих і надягав їм на пальці.

Наречений і наречена стояли кожен із свічкою в руках (свічки повинні були бути придбані у церкві), а вінчальні батьки – з великими «батьковими свічками». Священник запалює спочатку свічки, які були в руках наречених. Вінчальні батьки розстелюють перед престолом весільний рушник. Під рушник прийнято класти певну суму грошей («щоб молоді жили в достатку»). Звичайно, це не є підкуп православних святих, а збережений давній магічний обряд – «подібне викликає подібне».

Молоді ступають на весільний рушник. Існує повір'я, що хто з подружжя ступить ногою першим на рушник, той буде головувати у сім'ї [9. – 1995. – Т.1, с.10].

Священник вручає вінчальним матці і батькові металеві вінчики-крони, які вони повинні тримати під час обряду вінчання над головами наречених (матка – над головою молодого, а батько – молодої). В окремих селах Хотинщини (Шилівці, Рукшин та ін.) вінчики-крони тримають дружба з дружкою.

Коли молоді стоять уже на рушнику, священник запитує їх: «Чи маєш ти (називає ім'я нареченого) взяти за дружину цю дівчину (називає її ім'я)?».

У відповідь звучить: «Так!». Тоді священник такими самими словами звертається до нареченої і, отримавши й від неї ствердну відповідь, починає вінчання.

Священник при вінчанні говорить: «Славою і честю вінчаю вас!». Промовляє ці слова тричі. Потім причащає молодих зі спеціальної ритуальної чаші і каже: «Чашу спасіння прийму і Ім'я Господня закличу!».

Далі він бере з рук вінчальної матки рушника, зв'язує міцно ним руки молодих і обводить їх зв'язаних навколо престолу три рази за напрям-

ком проти руху сонця, при цьому свашки кидають на вінчальну процесію цукерки, печиво, які підбирають діти та присутні на вінчанні. Потім священник забирає від вінчальних батьків (чи дружки і дружки) вінчики-корони і підводить обвинчаних до дверей вітваря для цілування двох образів святих, що по обидва боки від дверей.

Потім молоді стають перед священником, він дає кожному тричі скуштувати шматок калача, вмоченого в мед або вино. Часто ця обрядодія проходить з веселощами і жартами: священник підносить до рота молодої чи молодого калач, вони відкривають рота, а він, жартуючи, не дає їм вкусити, лише наступної спроби дозволяє відкусити шматок. Потім молоді задмухують один одному свічки і цілуються. Священник вітає молодих із законним шлюбом, говорить їм, щоб вони не забували дороги до церкви, щоб жили в мирі і злагоді на радість батькам і на славу Богів. При цьому застерігає жінку: «Жінка повинна слухатись чоловіка, бо в домі є старший чоловік, як записано у Святому Письмі: «Да убоїться жена мужа свого!»).

Молодих вітають батьки, родичі, друзі. Обряд вінчання закінчився. Всі виходять з церкви. На подвір'ї церкви вінчальні батьки пригощають напоєм (горілка, вино) та печивом присутніх односельчан.

Існувало на Буковині таке повір'я, що хто з подружжя першим переступить поріг церкви після одруження, той, відповідно, буде старшинувати у сімейному житті. Наприклад, на Буковинській Гуцульщині (с. Довгопілля), при вході до церкви доки прийде священник, мати навчає доньку, щоб вона під час шлюбу наступила молодому на ногу (для того, щоб у родині вона була старшою). Як лиш вийде священник, князь бере наречену за руку, а батько і matka ведуть молодят аж до престолу. Під час шлюбу дружба тримає в руках крисаню, matka – калачі із запаленою свічкою на плечах князя, на плечах молодої батько теж тримає калачі із запаленою свічкою, а дружка – перемітку.

Після шлюбу молоді йдуть разом аж до церковних дверей, а тут кожне з них старається першим переступити поріг, бо, за гуцульськими віруваннями, той буде старшувати і в хаті. Але батько та matka стримують їх, щоб вони переступили поріг церкви разом, тримаючись за руки [5, с. 283].

Надворі князь із княгинею цілуються і, обернувшись тричі навколо себе, дивляться одне на одного через дірку сирного калача, перев'язаного на правій руці: для того, «аби бачили своє щісте і не відумерли від себе». Потім цілуються з гістьми. Вийшовши за церковну браму, молоді їдять варене яйце і калач, а весільні гості «запивають» шлюб, бо «ци лихо, ци добре, пропало все!»).

Гуцули вважали, що зразу же по шлюбі можна було пізнати, якою дівкою була княгиня: коли після шлюбу вона розчервоніється та заплаче, то «се справедлива дівка», а котра «несправедлива», то та стане біла, аж «попісніє» зі страху, аби молодий не спізнав [5, с. 284].

У Прутсько-Дністровському межиріччі (села Топорівці, Рідківці та ін.) після вінчання молодий і молода повертаються до своїх домівок кожен окремо зі своїми родичами. Вони йдуть іншою дорогою або протилежною стороною дороги від тієї, якою йшли до церкви. Наближаючись до хати молодої чи молодого, молодь співає:

Вийди, нене, проти мене,
 Чи пізнаєш тепер мене?
 Пізнаю тебе, синочку (дочко),
 По зеленому віночку.

На воротах, прикрашених ялиновим вінком з квітами, молоді повинні зупинитись. Назустріч виходять батько й мати, яка тримає в руках хліб та сіль. Батьки по черзі вітають наречену (нареченого) зі вступом у шлюб, бажають щасливого життя. Звучить тужлива лірична мелодія музики, на очах присутніх проступають сльози. Брат молодої або старший друг переливає водою з відра простір між стовпами воріт. У XIX та на початку XX ст. в Топорівцях існував звичай, коли наймолодший хлопець-ватажел сідав на перевернуте вверх дном відро посередині воріт і вимагав плати за вступ на подвір'я [9. – 1996. – Т.2, с. 23].

У весільній обрядовості важливу роль відігравав посад, викуп молодої, вдягання молодою жіночого головного убору, дарування-пропій, переїзд молодої до нареченого. В різних районах Буковини існували локальні особливості цих етапів весілля.

Таким чином, дослідження весільної обрядовості українців Буковини засвідчує наявність і багатотомову збереженість давніх дохристиянських обрядодій громадського шлюбу, які значною мірою підтверджують тисячолітню давність українського народу та багату його сімейну обрядовість.

Джерела та література: 1. Боплан Г.Л. де. Опис України. – Львів: Каменяр, 1990. 2. Братко-Кутинський О. Феномен України. Наукове дослідження. – К., 1996. 3. Велесова книга. Волховник. Ред. Г.Лозко, К., 2000. 4. Истархов В. Удар русских богов. – М., 2000. 5. Кожоляно Г.К. Етнографія Буковини. – Т.2. – Чернівці, 2001. 6. Козак Д.Н., Боровский Я.Е. Святинища восточных славян // Обряды и верования древнего населения Украины. – К., 1990. 7. Лозинський Й. Українське весіле. – Краків, 1845 (друге видання – К., 1992). 8. Лозко Г. Вінчання за звичаєм предків // Сварог. – 2001. – № 11–12. 9. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (МЕЕ ЧНУ). Зберігаються у етнографічному музеї ЧНУ. 10. Повесть временных лет. – М., Л., 1950. – Т. 1. 11. Татищев В.Н. История Российская. – М.–Л., 1962. – Т. 1. 12. Die Bukowina. Eine allgemeine Haimatkunde. – Czernowitz, 1899.